

PETER MALCONTENT

Een open zenuw

NEDERLAND, ISRAËL
& PALESTINA

Boom – Amsterdam

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Leonard-Woltjer Stichting (LWS). De onafhankelijkheid van het onderzoek is getoetst door een redactieraad waarin de Universiteit Utrecht werd vertegenwoordigd door dr. Joost Dankers en prof. Duco Hellema, beiden verbonden aan het departement van Geschiedenis & Kunstgeschiedenis, en de LWS door drs. Paul Aarts.

Vormgeving omslag: René van der Vooren
Vormgeving binnenwerk: Zeno Carpentier Alting
Afbeeldingen omslag: Shutterstock

© Peter Malcontent, 2018

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting pro (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2442 053 7
NUR 680

www.boomgeschiedenis
www.bua.nl

Inhoud

INLEIDING 9

KRONIEK VAN EEN AANGEKONDIGD PROBLEEM 15

Zionisme 16

Een dubbele belofte 17

Zigzagkoers 21

Panarabisme en Palestijns nationalisme 24

De geboorte van een internationale brandhaard 27

Conclusie 30

WEGKIJKEN UIT EIGENBELANG 33

Al-Nakba 34

Neutraliteit als leidend beginsel 38

Israël erkennen is Indië verliezen 44

De Palestijnse kwestie tot humanitair probleem gereduceerd 52

Israël als bondgenoot 54

Conclusie 57

GAMECHANGER: DE OORLOG VAN 1967 61

- Fatah en de PLO 62
- Terug op de internationale politieke agenda 65
- Wij zijn vóór Israël 69
- Continuïteit en verandering 72
- Conclusie 77

MEEBUIGEN MET EUROPA 79

- De Europese Politieke Samenwerking (EPS) 82
- De rol van de oliecrisis 86
- Nederland en Europa in de VN 96
- Camp David I 100
- Geheime contacten met de PLO 103
- Via Libanon ... 104
- ... naar Venetië 108
- Conclusie 114

DE PECH VAN ISRAËL ALS TEGENSTANDER 117

- Palestijnse aanslagen 118
- Het oorlogsverleden 122
- Het Nederlands Palestina Komitee 123
- De daad bij het woord 127
- Een bestaan in de marge 130
- Een effectieve pro-Israël lobby 133
- Blijvend wantrouwen 139
- Sabra en Shatila als omslagpunt? 141
- Conclusie 147

VAN DEN BROEKS UITGESTOKEN HAND 149

- Van den Broek haalt de banden met de PLO aan 153
- Vredesonderhandelingen op Nederlandse bodem 156
- Nederland als bankier van Oslo 160
- Stoelendans om de Nederlandse vertegenwoordiging in bezet gebied 165
- Conclusie 171

PAARS EN DE VREDE DIE NIET KWAM 175

- Oslo II 178
- Overnachten bij Arafat 181
- De Palestijnse Autoriteit levert niet 184
- Israël saboteert Nederlandse hulpverlening in bezet gebied 186
- Amerika's rol blijft leidend 188
- Exit Oslo 189
- De tweede intifada 191
- Een vvd'er die uithaalt naar Israël 193
- Blaffen zonder te bijten 195
- Ook Arafat komt ermee weg 200
- Wat Nederland bouwt, walst Israël plat 201
- Conclusie 202

TERUG NAAR AF? 205

- De invloed van 9/11 206
- 'Hamas, Hamas, Joden aan het gas' 208
- Politiek rechts maakt van conflict een karikatuur 210
- Kloof tussen Binnenhof en samenleving groeit 211
- Bijlmerramp laat grotere afstand tot oorlogsverleden zien 213
- Pro-Israël lobby blijft desondanks succesvol 214
- Bekend maar blijvend onbemind 216
- De Hoop Scheffer en de Routekaart 217
- Bot en de 'veiligheidsmuur' 220
- Gaza 224
- Cast Lead 227
- Terug bij af? 231
- Codenaam 'Blauwgroen' 235
- Timmermans gegijzeld door de vvd 236
- Verandering? 241
- Conclusie 243

ANALYSE VAN EEN EVERGREEN 245

- Een evenwichtig beleid? 246
- De minister en zijn ambtenaren 248
- Europa 250
- De Atlantische relatie 251
- De Tweede Kamer 252

De Holocaust	253
De Palestijn als vreemdeling	254

NOTEN 257

VEELGEBRUIKTE AFKORTINGEN 293

**OVERZICHT VAN GEBRUIKTE BRONNEN EN
LITERATUUR 297**

REGISTER 307

Inleiding

In 2017 was het honderd jaar geleden dat de Britse regering met de Balfour-verklaring een nationaal tehuis voor het Joodse volk in Palestina beloofde te creëren en vijftig jaar geleden dat Israël tijdens de Zesdaagse Oorlog de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever bezette. De eerste gebeurtenis luidde de geboorte in van wat bekend zou worden als het Israëliisch-Palestijnse conflict. De tweede gebeurtenis geldt inmiddels als een van de meest bepalende momenten uit de eendeloze geschiedenis ervan.

Aan de Balfour-verklaring uit 1917 kleefden twee belangrijke problemen waarvoor de Britten al snel na de Eerste Wereldoorlog de rekening kregen gepresenteerd. Het eerste was dat Joodse zionisten de vaag geformuleerde Balfour-verklaring interpreteerden als de belofte op een eigen onafhankelijke Joodse staat in het Bijbelse Israël. Het tweede probleem was dat de Britten deze belofte hadden gedaan zonder daarin de Arabieren als belangrijkste Palestijnse bevolkingsgroep te kennen. Daarmee legden de Britten de kiem voor een conflict waar zij al snel de controle over zouden verliezen.

In 1918 moest het Ottomaans-Turkse rijk als een van de grote verliezers van de Eerste Wereldoorlog Palestina afstaan aan de Volkenbond. Deze voorganger van de Verenigde Naties (VN) droeg het vervolgens als mandaatgebied over aan de Britten met de opdracht Palestina in de vaart der volkeren op te tillen en het voor te bereiden op een toekomst als onafhankelijke staat. Daar kwam echter weinig

van terecht. Naarmate steeds meer Joodse immigranten hun weg naar het beloofde land vonden, werden de tegenstellingen tussen zionisten en Arabieren in Palestina groter en minder beheersbaar. In 1947 droeg een door de Tweede Wereldoorlog moegestreden Verenigd Koninkrijk Palestina gedesillusioniseerd over aan de Verenigde Naties. Maar ook die konden het tij niet keren. Voor de Palestijnen was de door de VN voorgestelde verdeling van Palestina in een Joodse en een Palestijnse staat onaanvaardbaar. Zij eisten het gehele mandaatgebied op en begrepen niet waarom de internationale gemeenschap een Joodse minderheid de mogelijkheid gaf een eigen staat te creëren op grondgebied dat zij als het hunne beschouwden. Oorlog werd daardoor onvermijdelijk waarbij de jonge staat Israël aan het langste eind trok door de binnenvallende Arabische legers te verslaan en het in het VN-delingsplan als Joods gekleurde territorium uit te breiden. Egypte en Jordanië wisten als troostprijs respectievelijk Gaza en de Westelijke Jordaanoever aan hun grondgebied toe te voegen. De Palestijnen kwamen als grootste verliezers uit het strijdgewoel tevoorschijn. Met honderdduizenden tegelijk waren zij voor het oorlogsgeweld op de vlucht geslagen. In troosteloze opvangkampen in Syrië, Libanon, Gaza en de Westelijke Jordaanoever stelden zij teleurgesteld vast dat waar de Joodse zionisten hun droom hadden verwezenlijkt, zij uiteindelijk met niets waren geëindigd.

In de daaropvolgende periode kwam het Israëliisch-Palestijnse conflict in een sluimerende fase terecht. Nu de Koude Oorlog ook het Midden-Oosten in zijn greep kreeg en Israël er niet over peinsde Palestijnse vluchtelingen opnieuw op te nemen, was er de Verenigde Staten (vs) en Europa veel aan gelegen de Palestijnse kwestie van iedere politieke betekenis te ontdoen. Om die reden werd deze bij voorkeur afgeschilderd als een humanitair probleem dat zich vanzelf zou oplossen als alle Palestijnse vluchtelingen met hulp van de VN een nieuw bestaan hadden weten op te bouwen in de Arabische samenlevingen van Israëls buurlanden. Maar aan die illusie maakte Israël zelf een einde toen het in 1967 tijdens de Zesdaagse Oorlog Gaza en de Westelijke Jordaanoever op Egypte en Jordanië veroverde en vervolgens geen gehoor gaf aan een oproep van de VN-Veiligheidsraad zich uit beide gebieden terug te trekken. Anderhalf miljoen Palestijnen werden plotseling geconfronteerd met een stringent Israëliisch bezettingsregime. En dat maakte het onmogelijk de Palestijnse kwestie

nog langer af te doen als een sociaal re-integratieproject van tijdelijke aard. De VS en West-Europa konden er niet langer omheen de Palestijnse kwestie opnieuw vanuit het perspectief van het inmiddels alom erkende recht op zelfbeschikking te bekijken.¹ Na een lange afwezigheid keerde de Palestijnse kwestie daarmee met stip terug op de internationale politieke agenda. Met wake-upcalls in de vorm van vliegtuigkapingen, bomaanslagen en gijzelingsacties wisten de Palestijnen die daar ook op te houden. Daarbij kregen zij steun van de Arabische olieproducenten die hun afhankelijkheid van de westerse oliemaatschappijen probeerden terug te dringen door westerse landen die het Palestijnse zelfbeschikkingsrecht weigerden te erkennen met een olie-embargo te confronteren.

Nederland had het van begin af aan moeilijk met het Palestijnse recht op zelfbeschikking. Aan de ene kant groeide na 1967 zowel op regeeringsniveau als in de Tweede Kamer steeds meer het besef dat de Palestijnen enigerlei vorm van zelfbeschikking moeilijk kon worden ontzegd. Aan de andere kant bleef de angst bestaan dat toegeven daaraan de veiligheid van Israël in gevaar zou brengen. De Palestijnse kwestie werd daarmee een open zenuw die bij aanraking de emoties in de Tweede Kamer en daarbuiten iedere keer weer verbijsterend hoog deed oplopen. Misschien dat dit ook verklaart waarom in wetenschappelijke kring vaak met een grote bocht om het Israëlisch-Palestijnse conflict wordt heen gelopen. De angst bij historici en politicologen zich aan dit politieke hoofdpijndossier te branden door ongenueanceerd in een bepaalde hoek te worden weggezet, lijkt groot. Dat is jammer omdat het Israëlisch-Palestijnse conflict, ondanks al het bloedvergieten waarmee het gepaard gaat, zo ongeveer alles bevat wat iedereen die geïnteresseerd is in internationale politiek zich kan wensen. Of het nu gaat om oorlog en vrede, politiek, economie of milieu, de rol van *global powers* en internationale organisaties als de VN en de EU, of om onderwerpen als religieus fundamentalisme en schuld en boete, het Palestijns-Israëlische conflict biedt het allemaal. Desondanks is het tekenend dat de twee belangrijkste studies – de dissertaties van Soetendorp en Grünfeld – al decennia oud zijn.² Omdat zij in de jaren tachtig van de twintigste eeuw ophouden, zijn zij ook verre van volledig. Daarnaast zijn zij niet specifiek gericht op de Palestijnse kwestie, doordat hun aandacht voornamelijk uitgaat naar

de Nederlands-Israëlsche betrekkingen. Bovendien maken beide studies niet of nauwelijks gebruik van de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken waardoor de vraag naar het ‘hoe’ en ‘waarom’ van het Nederlandse beleid slechts in beperkte mate kan worden beantwoord. Deze nadelen kleven niet aan Peeters’ in 1997 verschenen *Gezwoven vrienden* over ‘Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël’ en het een jaar later gepubliceerde *Doelwit Rotterdam*, waarin Hellema, Wiebes en Witte de oliecrisis van 1973-1974 beschrijven.³ Maar ook voor deze twee monografieën geldt dat slechts een betrekkelijk korte periode uit de geschiedenis van de Nederlandse Midden-Oostenpolitiek wordt belicht en dat voor zover de Palestijnse kwestie aan bod komt, dit slechts zijdelings gebeurt.

Dit boek biedt voor de eerste keer een integrale geschiedenis van de Nederlandse opstelling ten aanzien van het Israëlsch-Palestijnse conflict van 1917 tot 2017. Daarbij richt dit boek niet alleen de schijnwerpers op de vraag hoe de houding van regering, parlement en samenleving zich ontwikkelde, maar juist ook op de vraag welke factoren daaraan ten grondslag lagen. Waarom is Nederland – een land dat er al decennia prat op gaat de mensenrechten hoog in het vaandel te hebben – nooit met zijn volle gewicht achter het Palestijnse recht op zelfbeschikking gaan staan? Hoe komt het dat Nederland anno 2017 nog steeds geldt als een relatief pro-Israëlsch land?

In een achttal hoofdstukken zal een antwoord op deze vragen worden gegeven. Het eerste hoofdstuk biedt een overzicht van de historische achtergronden van het Israëlsch-Palestijnse conflict. Het begint met de opkomst van het zionisme in de tweede helft van de negentiende eeuw en eindigt met de definitieve internationalisering van het conflict na de Tweede Wereldoorlog. Het tweede hoofdstuk beschrijft de Nederlandse houding ten aanzien van het conflict in het interbellum en de eerste decennia na het ontstaan van Israël in 1948. Het laat zien hoe Nederland door het verlies van Indië in 1949 niet langer rekening hoefde te houden met gevoeligheden onder de moslimbevolking van zijn voormalige koloniale kroonjuweel. Daardoor kon het zich een steeds pro-Israëlscher koers veroorloven waarbij de Palestijnse kwestie werd weggepoetst tot humanitair vluchtelingenprobleem. Hoofdstuk III beschrijft hoe Nederland na de oorlog van 1967 de bakens begon te verzetten, zij het met frisse tegenzin. Het

daaropvolgende hoofdstuk geeft weer hoe Nederland onder invloed van de oliecrisis en de toenemende buitenlands-politieke samenwerking op Europees niveau vervolgens verder opschoof in Palestijnse richting, om in 1980 in de Verklaring van Venetië voor de eerste maal het Palestijnse recht op zelfbeschikking te erkennen. Het vijfde hoofdstuk richt zich voornamelijk op de publieke opinie in de jaren zeventig en laat zien dat behalve in politiek Den Haag ook binnen de samenleving meer begrip voor het Palestijnse streven naar zelfbeschikking niet vanzelf tot stand kwam. Hoewel de populariteit van Israël langzaam maar zeker afnam, wisten de Palestijnen daar slechts in beperkte mate van te profiteren. In de laatste drie hoofdstukken wordt beschreven in welke mate Nederland verdere toenadering tot de Palestijnen zocht toen PLO-leider Yasser Arafat in december 1989 de gewapende strijd opgaf, Israëls bestaansrecht erkende en via vredesoverleg een eigen Palestijnse staat in de bezette gebieden probeerde te verwezenlijken. IJkpunten daarbij zijn de Oslo-akkoorden van 1993, het uitbreken van de tweede intifada in 2000, de bouw van de Israëlische veiligheidsbarrière op de grens met de Westelijke Jordaanoever, de verkiezingsoverwinning van Hamas in 2006 en de Israëlische invasies van Gaza in 2008 en 2014.

De geschiedenis van de Nederlandse houding ten aanzien van de Palestijnse kwestie die in dit boek wordt beschreven is niet alleen omvattend maar voor een belangrijk deel ook nieuw dankzij uitgebreid bronnenonderzoek in de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het archief van het Nederlands Palestina Komitee. Ook de Handelingen van de Tweede Kamer en krantenonderzoek hebben nieuwe inzichten opgeleverd of bestaande visies helpen aanscherpen. Dat geldt eveneens voor interviews met betrokken premiers, ministers en beleidsmakers zoals Dries van Agt, Jozias van Aartsen, Ben Bot, Bert Koenders, Koos van Dam en Robert Serry. Door tijdgebrek en/of de politieke gevoeligheid van het onderwerp wezen de voormalige ministers van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal en Frans Timmermans een interview vriendelijk doch zeer beslist af. Daartegenover stond de beschikbaarheid van een aantal zeer bruikbare op archiefonderzoek gebaseerde doctoraal- en masterscripties tot stand gekomen aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Radboud Universiteit Nijmegen.⁴ Dankzij vruchtbare bronnen

als deze kon een boek worden geschreven dat een nieuwe kijk biedt op een buitenlands-politieke kwestie waarmee Nederland nooit goed raad heeft geweten, maar die al honderd jaar speelt, en al minstens zestig jaar boven aan de internationale politieke agenda prijkt.

HOOFDSTUK I

Kroniek van een aangekondigd probleem¹

Het Israëlisch-Palestijnse conflict is weleens treffend beschreven als een dodendans waarin de partners elkaar klem houden in een fatale omhelzing.² Vaak gaat de politieke discussie over de vraag hoe de Palestijnen en Israëli's uit die wurgende omhelzing te krijgen. Steeds minder vaak gaat het over de vraag hoe ze daar ooit in terecht zijn gekomen. En als er al verwijzingen naar de oorsprong van het conflict worden gemaakt, dan gaat het historische geheugen vaak niet verder dan Israëls onafhankelijkheid in 1948. Het klopt dat pas na 1945 het conflict onder invloed van de Holocaust en de oploeiende Koude Oorlog definitief zou uitgroeien tot de politieke en humanitaire nachtmerrie zoals we die van de televisie kennen. Toch zijn we er daar nog niet mee. Deze ingrediënten waren enkel nodig om een al bestaande regionale brandhaard te laten uitgroeien tot een internationale. Wie het Israëlisch-Palestijnse conflict en het onvermogen van de betrokken partijen er een punt achter te zetten daadwerkelijk wil begrijpen, mag zich niet blindstaren op de gebeurtenissen na 1945, maar zal verder de geschiedenis in moeten duiken. Dit hoofdstuk is bedoeld als gids bij de zoektocht naar de basisingredienten van wat inmiddels algemeen beschouwd wordt als het langstdurende gewelddadige conflict uit de moderne geschiedenis. Het onderscheidt er drie: de opkomst van het zionisme, de Britse pogingen om hun negentiende-eeuwse imperium overeind

te houden en de opkomst van het Arabische nationalisme of panarabisme.

ZIONISME

De kwestie van het Palestijnse zelfbeschikkingsrecht zou nooit tot een prioriteit op de internationale politieke agenda zijn uitgegroeid wanneer deze niet vooraf was gegaan door het Joodse streven naar zelfbeschikking. Dat kreeg in de tweede helft van de negentiende eeuw een nieuwe impuls door de opkomst van het moderne zionisme: het streven naar een eigen Joodse staat door terugkeer naar het beloofde land van Zion. Waar het oude, religieus geïnspireerde zionisme uitging van een terugkeer naar 'Eretz Israël' wanneer 'Yahweh' daartoe een teken zou geven, wilden de moderne zionisten dit moment niet langer afwachten. Vooral in Oost-Europa en Rusland, waar de discriminatie van Joden grootschaliger en gewelddadiger was, begonnen zij de droom van een eigen Joodse staat in Palestina openlijk na te streven. Dit leidde in 1897 tot de oprichting van de Wereld Zionisten Organisatie (wzo) onder leiding van de Oostenrijks-Hongaarse journalist Theodor Herzl, wiens in 1896 gepubliceerde boek *Der Judenstaat* hem in één klap tot boegbeeld van het internationale zionisme had gepromoveerd.

Waar de eerste golf Joodse emigranten richting Palestina vooral gedreven werd door religieuze idealen, bestond de tweede golf vanaf het begin van de twintigste eeuw voor een belangrijk deel uit Russische en Oost-Europese Joden die zich lieten inspireren door de revolutionaire sfeer die op dat moment in Russische intellectuele kringen rondwaarde. Zij streefden naar een egalitaire Joodse samenleving gebaseerd op socialistisch georganiseerde agrarische nederzettingen. Daartoe kochten zij in de daaropvolgende decennia met buitenlands kapitaal steeds meer landbouwgrond op van grote en kleine Palestijns-Arabische grondbezitters.

Toen de Britse regering zich in november 1917 met de Balfour-verklaring beloofde sterk te maken voor een nationaal Joods tehuis in Palestina, was dat voor zionisten binnen en buiten Palestina het startsignaal om met vereende krachten dit nationale tehuis de vorm van een Joodse staat te geven. Hoewel het einddoel voor alle zionisten hetzelfde was, ontstond er al wel snel onenigheid over de vraag wie daar-

bij de leidende rol diende te spelen. De Britse zionistenleider Chaim Weizmann meende dat die verantwoordelijkheid bij hem als president van de wzo lag. Desondanks kon Weizmann niet voorkomen dat in de jaren dertig de macht binnen de zionistische beweging steeds meer verschoof van de wzo naar het Joodse Agentschap in Palestina onder leiding van David Ben-Gurion. Het Joodse Agentschap, gedomineerd door Ben-Gurions socialistische Mapai-partij, lag op zijn beurt weer onder vuur van de radicaal nationalistische Revisionistische Zionistische Alliantie van Vladimir Jabotinsky. Deze beweging, waaruit later de rechtse Likud-partij zou voortkomen, beschouwde het socialisme als een kankergezwel dat de zionistische beweging van binnenuit dreigde te verzwakken. Bovendien gaven Jabotinsky en diens aanhangers, onder wie de latere premier Menachem Begin, de voorkeur aan een veel militantere koers die geweld en terreur niet uitsloot als middelen om de oprichting van een Joodse staat af te dwingen.

Anders dan de Palestijnen slaagden de zionisten er ondanks hun onderlinge meningsverschillen wel in om politieke, sociale, economische en militaire structuren in het leven te roepen die noodzakelijk waren voor de oprichting van een eigen staat. De toestroom van kennis en kapitaal, meegenomen door honderdduizenden Joodse immigranten, speelde daarbij een belangrijke rol. Vooral na Hitlers machtsgreep in Duitsland in 1933, zwol het aantal immigranten enorm aan. Terwijl het percentage Joden als onderdeel van de totale bevolking van Palestina in 1919 nog slechts tien procent bedroeg, was dit rond 1940 dertig procent. In concrete cijfers betekende dit dat op een bevolking van 1.528 miljoen mensen, het aantal Joden 467.000 bedroeg. Driehonderdduizend van hen waren in de jaren dertig naar Palestina geëmigreerd.

EEN DUBBELE BELOFTE

Vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 hadden de Britten eigenlijk nooit bijzonder veel belangstelling voor Palestina gehad. Vanaf 1916 brachten het aantreden van David Lloyd George als premier, de Britse zionistische lobby, de Russische revolutie en de uitzichtloze loopgravenoorlog aan het westelijke front daar echter verandering in. Samen creëerden zij een constellatie waarin de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Arthur James Balfour, op 2 novem-

ber 1917 bekendmaakte dat zijn regering zich na de oorlog sterk zou maken voor een nationaal Joods tehuis in Palestina.

De verklaring was overigens een afgezwakte versie van een tekst waarover Chaim Weizmann als leider van de Britse zionisten het eerder met Balfour eens was geworden. In die tekst werd op aandrang van Weizmann nog gesproken van *geheel* Palestina als Joods tehuis en werd om die reden geen woord vuil gemaakt aan de rechten van de Palestijnse Arabieren als bestaande inwoners van dit gebied. De uiteindelijke verklaring, waarin nog slechts van een Joods tehuis *in* Palestina werd gesproken, deed dat wel en benadrukte 'that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine'.³ Politieke rechten hadden de Palestijnse Arabieren in Britse ogen dus niet. Opvallend was verder dat de uiteindelijke verklaring als nadrukkelijke bepaling bevatte dat de vestiging van een Joods tehuis in Palestina evenmin gevaar mocht opleveren voor de rechten van Joden die ervoor kozen in Europa te blijven. Die toevoeging was te danken aan minister van Indiase Zaken Edwin Montague. Als enig Joods kabinetslid had deze de Britse wens om Joden aan een thuisland in Palestina te helpen van begin af aan als antisemitisch afgedaan. Deze zou de integratie van Joden in Europa bemoeilijken en de regering ertoe kunnen aanzetten hen te dwingen naar het Midden-Oosten te emigreren.

Die vrees kwam niet helemaal uit de lucht vallen. Sinds het einde van de negentiende eeuw slaagden meer en meer West-Europese Joden erin om hun eeuwenlange door antisemitisme gevoede isolement te doorbreken. Dit succesvolle assimilatieproces, dat zich vooralsnog beperkte tot maatschappelijk geslaagde Joden, betekende echter nog niet dat zij nu ineens als volledig gelijkwaardig werden beschouwd. Over Balfour is geschreven dat hij Joden van het Europese continent liever naar het Midden-Oosten zag emigreren dan naar het Verenigd Koninkrijk. Zijn inspanningen om de zionisten een thuisland in Palestina te bezorgen hadden een duidelijke antisemitische bijmaak. Net zoals voor Lloyd George waren er voor Balfour als overtuigend christen daarnaast geloofstechnische redenen om Joden aan te moedigen zich in Palestina te vestigen. Tenslotte was de wederkomst van Jezus Christus afhankelijk van de terugkeer van Gods verbondsvolk naar het Beloofde Land. Hoe eerder de Joden massaal aan die wens gehoor gaven en zich lieten kerstenen, hoe

eerder het ‘koninkrijk der hemelen’ zich zou aankondigen.⁴

Ook politieke argumenten speelden een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Balfour-verklaring. Geconfronteerd met een weinig florissante situatie aan het westelijke oorlogsfront was er de Britten veel aan gelegen om ervoor te zorgen dat de Russen ondanks de communistische revolutie van oktober 1917 het oostelijke front tegen de Duitsers zouden openhouden. Met de aankondiging van een Joods tehuis in Palestina hoopten Lloyd George en Balfour dat invloedrijke Joden in bolsjewistische kring Lenin zouden kunnen overtuigen van de noodzaak de oorlog tegen Duitsland voort te zetten. Maar hoe reëel was deze strategie? Ging het hier niet om een vorm van ongefundeerd wensdenken? Want waarom zouden uitgerekend communistische Joden in staat moeten worden geacht om Lenin van zijn voornemen af te helpen vrede met Duitsland te sluiten? Het is niet ondenkbaar dat ook hier antisemitische denkbeelden – in dit geval over de veronderstelde politieke en financiële macht van het internationale Jodendom – hun invloed op het Britse buitenlandse beleid lieten gelden.⁵

Desondanks hoopte de Britse regering op basis van hetzelfde vooroordeel dat de Balfour-verklaring tegelijkertijd een positief effect zou hebben op de Amerikaanse oorlogsinspanningen aan het westfront. President Wilson had in april 1917 weliswaar na lang aarzelen Duitsland de oorlog verklaard, maar dat betekende nog niet dat de Amerikanen onmiddellijk het verschil konden maken op de slagvelden van Vlaanderen en Noord-Frankrijk. De Britten hadden er daarom alle belang bij dat de Amerikaanse oorlogsmachine zo snel mogelijk op stoom kwam nu een vredesakkoord tussen Duitsland en Rusland in de lucht hing en de Franse legerleiding met moeite een rebellie in eigen gelederen had weten te onderdrukken. Om het vooruitzicht uit te sluiten dat de Britten uiteindelijk alleen tegenover de Duitsers kwamen te staan, was het zaak de geallieerde strijdkrachten zo snel mogelijk met Amerikaanse soldaten te versterken. Lloyd George en Balfour hoopten dat Joodse lobbygroepen in Washington geïnspireerd door de Balfour-verklaring Wilson tot haast zouden kunnen manen.

Last but not least bood de belofte van een Joods tehuis in Palestina de Britten een legitieme reden om dit strategisch gelegen gebiedsdeel na de oorlog van het Ottomaanse rijk over te nemen.

Lloyd George realiseerde zich dat een geldig excuus nodig zou zijn om ook president Wilson van een nieuwe uitbreiding van het Britse rijk te overtuigen. Het was immers bekend dat deze voorvechter van het zelfbeschikkingsrecht weinig waardering kon opbrengen voor het imperialistische gemarchandeer van de Europese grootmachten.

De vraag bleef wel hoe de Britten na de oorlog het Joodse zelfbeschikkingsrecht dachten te rijmen met hetzelfde recht dat de Arabische volkeren in het Midden-Oosten enkele jaren eerder in het vooruitzicht was gesteld. In 1915 hadden de Britten de emir van Mekka, Sharif Hussein, benaderd met het verzoek de wapens op te nemen tegen het Ottomaanse rijk dat inmiddels aan de kant van Duitsland en Oostenrijk vocht. Hussein liet de Britse hoge commissaris in Caïro Henry McMahon weten bereid te zijn om met zijn Arabische coalitie een opstand tegen de Ottomanen te beginnen. In ruil daarvoor eiste hij na de oorlog Britse steun bij de vestiging van een Arabisch kalifaat onder zijn leiding dat behalve het Arabische schiereiland ook Irak, Libanon, Syrië en Palestina zou omvatten. In augustus 1915 liet McMahon weten akkoord te kunnen gaan met Husseins eisenpakket en daarmee gaven de Britten Palestina voor de eerste keer weg. In 1917 zouden zij dat met de Balfour-verklaring nog een keer doen, zij het aan een andere begunstigde.

Omdat de Britse regering zich heel goed realiseerde dat zij territorium weggaf dat nog altijd als Ottomaans gold en waar ook de Fransen een gretig oog op hadden laten vallen, waren de beloftes aan Arabieren en zionisten bewust in vage bewoordingen gesteld. Daarmee openden de Britten voor beide partijen wel de deur om deze naar eigen inzicht te interpreteren. Zo beschouwden Weizmann en de wzo de toezegging van een Joods tehuis *in* Palestina niet als een eindstation maar als een eerste stap op weg naar een volledig onafhankelijke Joodse staat die geheel Palestina zou beslaan. Sharif Hussein en zijn Arabische coalitie daarentegen meenden juist dat de belofte van Arabische onafhankelijkheid ook onafhankelijkheid van de Arabieren in Palestina diende te omvatten.

Na de oorlog moest vooral McMahons belofte aan de Arabieren het ontgelden toen de Britten Palestina en Irak voor zichzelf opeisten, terwijl Syrië en Libanon aan de Fransen werd gegund. Groot-Brittannië en Frankrijk zouden deze gebieden besturen als zogeheten